

**ZORUNLU GÖÇ BAĞLAMINDA SURİYELİ
KADINLARIN ÜCRETLİ İŞGÜCÜNE KATILIMINDA
TOPLUMSAL CİNSİYET MÜZAKERESİ**

**GENDER NEGOTIATION IN SYRIAN WOMEN'S PAID
WORKFORCE PARTICIPATION IN THE CONTEXT OF
FORCED MIGRATION***

Lülüfer KÖRÜKMEZ*, Didem DANIŞ** & İlhan Zeynep KARAKILIÇ***

ÖZ

Bu makalede, ücretli çalışan Suriyeli mülteci kadınların zorunlu göç sonrasında emek piyasasına katılımının toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkisi incelenmektedir. Mersin, İzmir ve Gaziantep'te 2019 yılında gerçekleştirilen çalışma, Suriye'den Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan farklı sosyal ve etnik arka plandan 48 kadınla yapılan görüşmelere dayanmaktadır. Nitel araştırma yöntemleri kullanılan saha araştırması, Suriyeli mülteci kadınların ücretli işe girişlerinin hanenin geçimini sağlamak için mecburiyetten kaynaklandığını göstermiştir. Kadınların geleneksel rollerinin dışına çıkarak emek piyasasına girişleri, ev içinde ve dışında geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerinin müzakere edilmesine de alan açmaktadır. Suriyeli kadınların ev dışı ücretli işe girişlerinde sosyal çevre baskısı, "aile onuru" ve toplumsal değerlerin sarsılacağı

* Bu çalışma, 2020 yılı öncesinde yapıldığı ve o dönemde etik kurul raporu zorunlu olmadığı için bu belge sunulmamıştır.

* Dr., Bağımsız araştırmacı, lulufer@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9644-9130>

** Doç. Dr., Galatasaray Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, didemdanis@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6547-3341>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Üniv., İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ilhanzeynep.karakilic@eas.bau.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2400-819X>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 28.03.2022

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 13.05.2022

orkusu önemli bir gerilim hattı oluşturmaktadır. Bu çalışmanın bulgularına göre, iş yoluyla gelir elde etme, kadınlar için ev dışında tanınma, statülerinin iyileşmesi ve güçlenme beklentisi yaratsa da ücretli iş kadınların gündelik hayatlarında ek yükler getirmekte ve toplumsal cinsiyete dayalı yeni gerilim ve şiddet alanları ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Göç, Göçmen Emeği, Toplumsal Cinsiyet, Patriyarkal Pazarlık, Suriyeli Mülteci Kadınlar.

ABSTRACT

This article examines the relationship between wage-working Syrian refugee women's participation in the labor market after forced migration and gender roles. The study, carried out in Mersin, İzmir, and Gaziantep in 2019, is based on interviews with 48 women from different social and ethnic backgrounds who had to migrate from Syria to Turkey. Field research using qualitative research methods has shown that Syrian refugee women's entry into paid work is due to the necessity to earn a living for the household. The entry of women into the labor market by stepping out of their traditional roles also opens up space for negotiating traditional gender relations inside and outside the home. Pressure from the social environment, and fear of undermining the "family honor" and social values when Syrian women enter paid employment outside the home constitute an important line of tension. The findings of this study demonstrate that although earning income through work creates the expectation of recognition outside the home, improvement of social status, and empowerment for women, paid work brings additional burdens in women's daily lives and creates new areas of tension and violence based on gender.

Keywords: Forced Migration, Migrant Labor, Gender, Patriarchal Bargaining, Syrian Refugee Women.

*kimi yapılar bizimdi, az kaldık içinde
bir baktık var bir baktık hayâl
yıkılsa yıkılsa dediydik ömrümüzce
kimi yapıları, uzun sürdü uzun sürdü
Gülten Akin, Yapı, 1998*

GİRİŞ

Şam'dan Mersin'e göç etmek zorunda kalmış 49 yaşındaki Hülya¹ ve Halep'ten Gaziantep'e gelen Betül, savaş öncesinde birbirlerinden farklı hayatları olan, göç sonrasında ise hayatlarını idame ettirebilmek ve çocuklarının geleceğini kurabilmek için çalışmaya başlayan iki kadındır. Hülya ve eşinin, Suriye'deki bütün varlıklarını elden çıkardıktan sonra ellerine geçen parayla Mersin'de açtıkları işyeri ekonomik olarak başarısız olunca, grafikerlik diplomasına da Türkiye'de denklik alamayınca, evde el işi yaparak ailesini ayakta tutmaya çalışıyor. Betül ise beş çocuğunun bakımını sürdürebilmek ve kızlarının eğitime devam etmelerini sağlamak için evde parça başı iş yapıyor. Hülya ve Betül gibi pek çok mülteci kadının, ev ve çocukların bakımıyla birlikte, geleceklerini kurmak için düşük gelirli, düzensiz ve yorucu işleri sırtlanması beraberinde eş, aile ve sosyal çevreyle süregiden bir tartışmanın da başlaması anlamına geliyor. Suriyeli kadınlar işgücü piyasasına girerken hem aileleri ve çevreleriyle hem de piyasa dinamikleri ve çeşitli ayrımcılık pratikleriyle mücadele ve müzakere etmek zorunda kalıyorlar.

Mersin, Gaziantep ve İzmir'de 2019 yılında yürüttüğümüz “Mecburiyet, Müzakere, Değişim” başlıklı araştırmanın bulgularına dayanan bu makalede, Hülya ve Betül gibi Suriye'den zorunlu göçle gelen kadınların, yeniden yerleşme sürecinde yaşadıklarını toplumsal cinsiyet perspektifinden anlamak ve açıklamak istiyoruz. Söz konusu araştırmada, Suriyeli mülteci² kadınların ücretli işgücüne katılımını zorunlu göç bağlamında toplumsal ağlar, dayanıklılık ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanarak ele aldık. Bu makalenin hedefi ise, tektipleştirilen, sınıfsal konumları, göç tarihçeleri, geldikleri yer gibi farklı özellikleri çoğunlukla göz ardı edilen ve tek bir “Suriyeliler” etiketi altına toplanan bu büyük grup içinde ücretli işlerde çalışan mülteci kadınların durumunu incelemek. Bu konuyu çalışma yaşamı deneyimlerine odaklanarak ele alırken, Suriyeli mülteci kadınların zorunlu göç sonrası yeniden yerleşme sırasında ücretli emek piyasasına katılımını toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yarattığı değişim açısından ele alıyoruz. Zorunlu göç bağlamında ücretli çalışmanın genel olarak mülteci kadınlar için yavaş ama önemli bir sosyal değişimi tetiklediğini, ancak bunun toplumsal cinsiyet rollerine dair patriyarkal pazarlık ile gerçekleştiğini iddia ediyoruz.

Göç alanında yapılan çalışmalar, özellikle son 20-30 yılda emek piyasasındaki dönüşümlerle beraber göçün kadınlaştığını gösteriyor. Bu birkaç

¹ Bu makalede geçen isimler, katılımcıların anonimliğini sağlamak amacıyla değiştirilmiştir.

² Türkiye'de bulunan Suriyeliler, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi kısıtlamadan dolayı mültecilik statüsüne sahip olmasalar da kitlesel zorunlu göç sonucu Türkiye'ye gelmiş oldukları ve büyük bir kısmı 2014 yılından beri Geçici Koruma Statüsü'nde oldukları için bu makalede “mülteci” ifadesi kullanılacaktır.

anlama geliyor: Öncelikle, göçmen nüfus içinde kadın oranı artıyor (De Haas vd. 2019). “Göçmen kuşlar arasında kadınların da olduğu”, 1980’lerden itibaren ifade ediliyor (Morokvašić, 1984); son yirmi yılda ise, enformel çalışmanın ve bakım sektörü başta olmak üzere kadınların yoğun olarak talep edildiği sektörlerin ön plana çıkmasıyla kadınların göçmen işgücü içinde yeri giderek büyüyor (Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2012). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de göçmen kadınlar özellikle ev içi bakım sektöründe yoğun bir şekilde istihdam ediliyorlar. Bakım hizmetleri dışında, ticaretten hizmetlere, perakendeden eğlence sektörüne dek çok geniş bir alanda da çalıştıkları görülüyor. Ancak, göçmen kadın emeği konusuna odaklanan araştırmaların da gösterdiği üzere, göçmen kadınlar çoğunlukla esnek, güvencesiz ve sömürüye açık sektörlerde kendilerine yer bulabiliyor (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011; Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2012; Akbaş ve Ünlütürk-Ulutaş, 2018; Şenses, 2020).

Bu makalede odaklandığımız grup olan, Suriyeli kadınların istihdamı söz konusu olduğunda, göçmen kadın emeği denklemine bir de toplumsal, ekonomik ve hukuki boyutlarıyla zorunlu göç faktörü eklenmektedir. Savaş ve çatışma gibi sebeplerle zorla yerinden edilen kişilerin yeniden yerleşme süreci, oldukça karmaşık ve zorlu bir süreçte gerçekleşir. Zorunlu göç hareketini takip eden dönemde, sığınmacılar için en önemli sorunlardan biri geldikleri ülkede yaşamlarını idame ettirmektir. Mültecilere verilen devlet ve sivil toplum desteğinin oldukça sınırlı olduğu Türkiye gibi ülkelerde, bu kişilerin geçimlerini sağlayabilmek için iş bulmaları elzem hale gelmektedir. Ancak Türkiye’deki Suriyeliler, şimdiye kadar yapılan çalışmaların gösterdiği üzere, hayatlarını idame ettirmeye yetecek düzeyde ücret alabilecekleri, düzenli ve güvenceli işlere erişmekte zorluk yaşamaktadır (Baban vd., 2017; İçduygu ve Diker, 2017; Dedeoğlu ve Gökmen, 2011; Ünlütürk-Ulutaş ve Akbaş, 2020). Bu sorun, toplumsal cinsiyet norm ve ilişkileri ve iş gücü piyasasının cinsiyetlendirilmiş yapısı nedeniyle, mülteci kadınlar tarafından daha da ağır deneyimlenmektedir.

Türkiye bağlamında, göçmen emeği alanında olduğu gibi, Suriyeli mülteciler için de çalışma rejimi temel olarak esnek, düzensiz ve güvencesizdir. Demirci ve Kırdar’ın (2021) TNSA 2018 anketine dayanarak yaptıkları bir analize göre, birinci yılın sonunda mülteci erkeklerin istihdam oranı³ önemli ölçüde iyileşerek, aynı özelliklere sahip yerli erkekleriyle benzer bir noktaya gelmektedir. Demirci ve Kırdar, Suriyeli kadınların yerli kadınlarla istihdamını karşılaştırdıklarında ise, mülteci kadınların istihdam oranının hem çok düşük olduğunu hem de zamanla artış göstermediğini tespit etmişlerdir. Bu tespiti ek

---

³ Her ne kadar kayıt dışı ve daha düşük ücretli işlerde olsa da toplam nüfus içinde istihdam edilenlerin oranı açısından benzeşmektedir.

olarak, genel olarak Suriyeli mülteciler, özellikle de kadınlar arasında kayıtlı çalışmanın çok az olduğu görülmektedir. Ocak 2016'da Suriyelilerin yasal çalışma izinleri konusunda yapılmış düzenlemeye rağmen, çalışma hayatına katılan mültecilerin çok önemli bir kısmı kayıt dışı çalışmaktadır (Caro, 2020; Cengiz ve Tekgüç (2021). Suriyeli kadınlarda sigortalı istihdam çok daha düşük düzeydedir: Kayıtlı çalışan sınırlı sayıdaki mülteci kadın, AB projeleriyle desteklenen eğitim ve sağlık alanında faaliyet gösteren kamu kurumlarında, öğretmen, sağlık personeli veya çevirmen olarak, geçici süreler için sözleşmeli olarak çalışmaktadır.

Türkiye'de yaşayan Suriyeli mülteci kadınlar hakkında nicel veri sunan üç farklı rapora göre, Türkiye'deki Suriyeli kadınların yalnızca %10 ile %15'lik bir kısmı gelir getiren bir işte çalışmaktadır.⁴ Bazı çalışmalar ücretli işgücüne katılan Suriyeli kadın sayısının az olmasını kültürel ve dini özelliklerle açıklasalar da bu tarz kültürelci açıklamaların yetersiz kaldığı görülmektedir (Atasü-Topçuoğlu, 2019; Körükmez, 2021). Suriyeli kadınların iş gücüne katılmalarının önündeki engeller arasında kadınların ev içinde bakım sorumlulukları başta olmak üzere, dil engeli, büyük bir kısmının daha önce Suriye'de çalışma deneyimi olmamasının yanı sıra bizim de araştırmamızda tespit ettiğimiz üzere toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı baskılar yer almaktadır.

Suriyeli mülteci kadınların, Türkiye'deki çalışma deneyimlerini, göç öncesi Suriye'deki toplumsal konumlarını ele almadan anlamak mümkün olmaz. Cezayir kökenli Fransız sosyolog Abdelmalak Sayad (1991), göçmenin sadece göç ettiği ülkedeki durumuna bakarak kavranamayacağını söyler. Sayad'a göre, göçmenler göç sırasında ve sonrasında yaşadıkları kadar, göç öncesi kimlikleri ve deneyimleriyle de biçimlenen varlıklardır. Göçmenin geçmişini yok sayan ve onu sadece yeni yerindeki entegrasyon becerisi üzerinden ele alan yaklaşım, eksik ve tek yönlü bir bakış olmaya mahkumdur. Göçmen deneyimini hakkıyla anlamak için, göçmenleri varış yerinin perspektifine göre tektipleştiren bakış açısını terk etmek ve köken ülkedeki geçmişlerini, göçün sebeplerini, gerçekleşme şeklini ve yeniden yerleşme sürecindeki koşulları da dikkate almak gerekir. Bu yaklaşım, Suriyeli kadınların Türkiye'deki işgücüne katılmalarını anlama çabasında da önemli bir ufuk açmaktadır. O zaman ilk sorulması gereken soru, göç öncesi Suriye'deki kadın istihdamı tablosunun nasıl olduğudur.

---

⁴ UN Women araştırmasına göre Türkiye'deki Suriyeli kadınların yalnızca %15'i gelir getiren işlerde çalışmaktadır. TNSA araştırmasına göre, bu oran daha da düşük: %8. KADEM raporuna göre ise, Türkiye'de çalışan Suriyeli kadınların oranı %9,4; bunlar arasında da sadece %10 kayıtlı çalışmaktadır. Bu farkın sebebi UN Women verisinde düzenli çalıştığını söyleyenlerin %10 olması; düzensiz çalışan %4 ve mevsimlik çalışan %1 olmasıdır. TNSA 2018 araştırmasında ise, "son 12 ayda çalışma durumu" sorulmaktadır.

Suriye’de ayaklanma ve ardından gelen savaş dönemi öncesinde kadın istihdamı çok sınırlıydı; UNDP raporuna göre, 2011 öncesinde Suriye istihdam piyasasının %80’i erkeklerden oluşmaktaydı (aktaran Charles ve Denman, 2012; 205). Bu oran, OECD ülkeleri arasında en düşük kadın istihdam oranına (%28,7) sahip olan Türkiye’den (TÜİK, 2020) bile daha düşük seviyededir. Göç öncesi Suriyeli kadınların istihdamının sınırlı olması, Suriye’de toplumsal ve ekonomik düzenin Türkiye’ye kıyasla daha az kapitalistleşmiş olması, çalışma saatlerinin daha rahat olması, ev sahipliğinin yaygın, kiracılık oranının düşük ve tüketim kültürünün daha zayıf olması ile açıklanabilir.

Kadınların ücretli iş piyasasındaki sınırlı varlığını açıklayan bu duruma rağmen, Suriye’de 2000’lerden itibaren yaşanan toplumsal dönüşümleri de göz ardı etmemek gerekir: Kentleşme, kapitalistleşme, doğurganlıktaki düşüş, üniversite sayısındaki artış, kadınların daha çok eğitime katılması, ücretli çalışan kadın sayısında göreceli bir artışa yol açmıştır. Araştırma sırasında görüştüğümüz kadınların da 1/3’ü Suriye’de gelir getirici işlerde çalıştığını, 2/3’ü ise göç öncesinde çalışma deneyimleri olmadığını belirtmişlerdir. Türkiye’ye geldikten sonra çalışan kadınlar arasında, Suriye’den ayrılmadan önce üniversite eğitimi almış ve meslek sahibi olmuş bir kesimin varlığı bu açıdan dikkat çekicidir.

Başlangıçta, resmi otoritelerce geçici oldukları düşünülen ve misafir olarak adlandırılan Suriyeli mülteciler artık Türkiye toplumunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Resmi kaynaklara göre 2022 Mayıs ayı verilerine göre 3,7 milyon civarı geçici koruma statüsünde, 200 bin kadar Türkiye vatandaşlığına geçmiş, 100 bin kadar ikamet izniyle Türkiye’de bulunan ve sayısı bilinmeyen kayıtsız kişilerle beraber yaklaşık dört milyon Suriyeli Türkiye’de yaşamaya devam etmektedir. Suriyeli mültecilerin gelişi, Türkiye göç tarihinde çok önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra, bu nüfusun varlığı, toplumsal ilişkilerden çalışma yaşamına, aile yapısından siyasi tartışmalara kadar pek çok konuyu derinden etkilemektedir (Özden, 2013; İçduygu, 2015; İçduygu ve Şimşek 2016; Baban vd., 2017; Erdoğan, 2018). Söz konusu grubun nicel ve nitel anlamda önemine rağmen, şimdiye dek yapılan çalışmaların büyük kısmında ‘Suriyeliler’ yekpare bir grup olarak ele alınmakta ve aralarındaki yaş, cinsiyet, toplumsal statü ve benzeri özellikler göz ardı edilmektedir.

1. TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ KADINLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Son yıllarda Suriyeli mülteciler konusunda yapılan çok sayıda araştırma arasında, Suriyeli mülteci nüfusun yarısına⁵ denk gelen kadınlara odaklanan çeşitli

⁵ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün açıkladığı verilere göre Türkiye’de geçici koruma statüsünde bulunan 3.587.578 kişinin 1.651.342’si, yani %46’sı kadınlardan oluşuyor. Bkz.

çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar arasında, bazı sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları araştırma raporları, geçici koruma altındaki Suriyeli kadınlara dair betimsel veriler sunması açısından önemli olduğu gibi, daha derinlikli nitel analizler yapmak isteyenler için de önemli bir başlangıç imkânı sunmaktadır (UN Women, 2018; KADEM, 2018; HÜNEE, 2019)⁶. Bunlar dışında, Suriyeli mülteciler konusunu toplumsal cinsiyet yaklaşımıyla ele alan ve feminist bakış açısını benimseyen bazı çalışmalar da vardır (Özgür Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015; Barın, 2015; Coşkun, 2016; Akpınar, 2017; Küçükşen, 2017; Özüdoğru, 2018; Özden ve Ramadan, 2019; Cankurtaran ve Albayrak, 2019; Biehl ve Daniş, 2020).

Türkiye’de yaşayan Suriyeli mülteci kadınlara dair nicel veri sunan üç önemli rapor sayesinde Türkiye’de yaşayan Suriyeli kadınların özellikleri hakkında bazı bilgilere sahibiz. Bu raporlar: UN Women raporu (2018), KADEM raporu (2018) ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün hazırladığı “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması” (TNSA) araştırmasının Suriyeli örnekleimidir (HÜNEE, 2019).

Türkiye’de yaşayan Suriyeli kadınların⁷ sosyo-ekonomik göstergeleri bu grubun oldukça dezavantajlı bir kesim olduğunu göstermektedir: Büyük bir kesimin eğitim seviyesi düşüktür. 15-49 yaş arası Suriyeli kadınların %19’u hiç eğitim almamış veya ilkokulu bitirmemiş, %47’si sadece ilkokulu bitirmiş, %20’si ortaokulu tamamlamış, %14’ü ise lise ve üstü eğitime sahiptir (HÜNEE, 2019). Türkiye’deki Suriyeli kadınların %70’i Türkçe bilmemektedir (UN Women, 2018). 18 yaş altında evlenenlerin oranı %38’dir (HÜNEE, 2019). Kadınların önemli bir kesimi ağır bir yoksullukla boğuşmakta⁸ ve gündelik yaşamlarında ev dışına nadiren çıkmaktadırlar (UN Women, 2018).

Üç raporda da Türkiye’de yaşayan Suriyeli kadınların işgücüne katılımının çok düşük olduğu görülmektedir. En yüksek oranı veren UN Women araştırmasına göre Türkiye’deki Suriyeli kadınların yalnızca %15’i gelir getiren işlerde çalışmaktadır (2018). KADEM (2018) raporuna göre, istihdam katılım

---

<https://goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (10.04.2020).

⁶ Bu konuda kapsamlı bir döküm için Göç Araştırmaları Derneği adına Alphan Akçin’in hazırladığı “Göç ve Kadın” konulu yayın listesine bakılabilir. <https://gocarastirmalaridernegi.org/tr/yayinlar/okuma-listeleri/141-gar-okuma-listeleri-goc-ve-kadin> (10.04.2020).

⁷ Bu raporlar çoğunlukla geçici koruma statüsündeki kişilere odaklanmakta, ya diğer kategorileri araştırmaya dahil etmemekte ya da yasal statüdeki farkları görmezden gelmektedir.

⁸ Dul ve boşanmış kadınlarda yoksulluk daha ağır seyretmektedir. UN Women verisine göre, dul olanların neredeyse yarısı, boşanmış kadınların %36’sı aylık asgari ücretin yarısının altında bir gelir ile yaşamaktadır. Barınma koşullarındaki zorluklar (kötü konutlar, kalabalık haneler, vb.) yoksulluk koşullarını daha da ağırlaştırmaktadır.

oranı %9,4; bunlar arasında da sadece %10 (yani toplam Suriyeli kadın nüfusun sadece %1'i) kayıtlı işlerde çalışmaktadır. HÜNEE (2019) araştırmasında, istihdama katılım kamp dışında yaşayan Suriyeli göçmen kadınlarda %9'dur.⁹

Kayıt dışı emek piyasasına kadınların eklenme biçimlerinin en belirgin özelliği düzensizliktir (Uçar, 2020). Burada iki önemli faktörün; mevcut neoliberal üretim süreçlerinin ve emek piyasasının esnek karakteri ile mevcut göç rejiminin çoğu araştırmacı tarafından tespit edilen belirsizlik boyutunun (Danış, 2016; Baban vd., 2017; Şimşek, 2017) üst üste bindiği bir tablo söz konusudur. Bu çakışmanın sonucu, Suriyeli kadınların ücretli çalışma pratiği zorunlu göç ve yoksullaşma, mevcut kayıt dışı emek piyasasının yaygınlığı ve ayrımcılık ile biçimlenmektedir. Buna, bir de toplumsal cinsiyet rollerinin getirdiği ev içi bakım sorumluluğu, ataerkil pazarlık ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet korkusu eklenmektedir. Çeşitli araştırmalarda da ifade edildiği üzere, Suriyeli mülteci kadınların başlıca çalışma alanları mevsimlik tarım işçiliği ve konfeksiyon başta olmak üzere imalat, eğitim, ev içi hizmetler, yeme-içme ve hizmet sektörüdür. Bu alanlarda yaygın ötekileştirme, dışlanma ve ağır yoksulluk koşullarıyla baş etmeye çalışmaktadırlar (Akbaş ve Ünlütürk Ulutaş, 2018).

Tüm bu veriler bizim araştırmanın odağına aldığımız kadınların Suriyeli mülteci topluluk içinde sayısal açıdan bakıldığında oldukça küçük bir grup olduğunu ama aynı zamanda gelir getiren bir işte çalışma, ev dışına erişim gibi açılardan buldukları şehirlerde toplumsal hayata en çok katılan ve en dışa açık kişiler olduklarını göstermektedir.

2. METODOLOJİ

Bu araştırma kapsamında, nitel araştırma metodolojisi benimsendi ve araştırma sahası olarak belirlenen Mersin, Gaziantep ve İzmir'de Haziran-Ekim 2019 tarihleri arasında toplam 48 Suriyeli kadınla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirildi. Bu üç kent hem Suriyeli mültecilerin yerleştiği önemli kentlerden olmaları, hem de farklı sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel bağlamlara sahip olmaları sebebiyle seçildi. Araştırma, bu üç kentteki Suriyeli mültecilerin tamamını temsil etme iddiasında olmasa da nitel metodolojiye dayanarak, Suriyeli kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ile çalışma deneyimine dair bazı tespitlerde bulunmayı amaçlamaktadır.

⁹ Bu farkın sebebi, TNSA 2018 araştırmasında "son 12 ayda çalışma durumu"nın sorulmasıdır. UN Women verisinde düzenli çalıştığını söyleyen %10'luk gruba ek olarak, düzensiz çalışan %4 ve mevsimlik çalışan %1 nüfus tespit edilerek toplam istihdama katılım oranı olarak %15 verilmiştir.

Bu araştırmada feminist araştırma ilkelerini benimsedik ve hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan bir ilişkilene biçimi kurmaya çalıştık. Ece Öztan ve Setenay Doğan'ın (2015: 103) kendi araştırmalarından yola çıkarak önerdikleri "basitçe bir 'kadınlara odaklanma' çağrısından öte (...) kadınların (...) görünmez kılındığı mekanizmaların, süreçlerin ve söylemlerin incelenmesi" fikrini benimseyerek, araştırmayı feminist bir perspektifle yürütmeye çalıştık. Araştırmanın metodolojisi, Ece Öztan'ın (2015: 277) feminist araştırmaların temel özelliklerini sayarken altını çizdiği dört noktayı şiar edindi: "1. Feminist bir bakış açısının kabulü ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine odaklanmak. 2. Geleneksel bilimsel yöntemlerde vurgulananın aksine gündelik hayat ve kişisel deneyimlere verilen önem 3. Araştırmacı ve araştırılan arasındaki hiyerarşinin reddedilmesi ve 4. Kadınların özgürleşmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılmasının araştırma hedefleri arasında yer alması".

Araştırmada elde ettiğimiz bulguları, Suriyeli kadınların zorunlu göç ve çalışma yaşamı bağlamında karşılaştığı çok boyutlu sorunları göz ardı etmeden, ancak onları pasif birer kurban konumuna da hapsedmeden, failliklerini ve öznelliklerini dikkate alarak incelemeye çalıştık. Seda Gönül'ün (2020: 84) de ifade ettiği gibi, "mağduriyetleri 'mağdur' kimliğine hapsedmeden anlatabilmek ve bilgi üretmek kadının toplumdaki eşitsiz konumunu pekiştirmemek ve öznelliğini korumak açısından önemlidir".

Bu araştırmada kartopu örneklem yöntemini kullandık. Görüşme yapılan 48 kadının %26'sı 18-25; %38'i 27-35; %26'sı 36-45 yaş aralığında yer almaktaydı ve görüşmecilerin hemen hepsi görüşme yapılan tarihte ücretli bir işte çalışıyordu. Görüşmecilerin %59'u evli, %29'u bekar, %6'sı ise boşanmış, %4'ü de dul kadınlardı. Mülakat yapılan kadınların yarıya yakını 2014 ve 2015 yıllarında, üçte biri de 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'ye gelmiş kişilerdi. Sadece 5 kadın 2016 ve sonrası dönemde geldiğini belirtti. Görüşülen 48 kadının, 14'ü STK'larda (4'ü yarı zamanlı, 10'u tam zamanlı); 10'u parça başı işlerde, 8'i de hizmet sektöründe (satış elemanı ve kuaför gibi işlerde) ücretli olarak çalışmaktadır.

Saha çalışması için, Türkiye'de yüksek sayıda Suriyeli göçmen nüfusu barındıran ve kendi içinde bazı benzerlik ve farklılıkları olan üç şehri –Gaziantep, Mersin ve İzmir'i– seçtik. İzmir, Türkiye'den Avrupa'ya gitmek isteyen çeşitli göçmen grupları için bir geçiş merkezi ve çıkış kapısıdır. Araştırma sırasında yaklaşık 140 bin kayıtlı Suriyeli mülteciye ek olarak çok sayıda Suriyeli işyerine ve göçmenleri destekleyen çeşitli platform ve STK'lara ev sahipliği yapmaktaydı. Halep'ten gelen Suriyeli göçmenlerin ilk varış noktası olarak kabul edilen Gaziantep'te, Eylül 2019'da geçici koruma altında yaklaşık 400 bin kayıtlı Suriyeli yaşamaktaydı. Bu kent, Suriye krizinin başından beri, hem geniş sanayi alanları

ve sunduğu iş imkanları, hem de sınır kenti olması açısından Suriyeli işletmeler ve genel olarak kadın ve insan hakları STK'ları için önemli bir merkezdir (Gültekin, 2019; Gültekin vd., 2018). Son olarak, mevcut kozmopolit yapısı ile Mersin, 2011 öncesi orta ve üst sınıf Suriyelilerin tatil veya ticari faaliyetler için geldiği ve dolayısıyla kısmen aşına oldukları bir kent olması itibarıyla seçtiğimiz sahalardan biri oldu. Haziran 2019'da Mersin'de geçici koruma statüsünde kayıtlı Suriyeli sayısı 200 bindi.

Mersin, Gaziantep ve İzmir, Türkiye'deki diğer büyük kentler gibi daha eski göç dalgalarına da ev sahipliği yapmış kentler arasındadır (Doğan ve Yılmaz, 2011). Suriyelilerle birlikte, bu kentler artık eski göçmen nüfusların üstüne yeni bir göç katmanına daha sahip oldu. Bu üç kent de sanayi, ticaret ve turizm gibi farklı sektörlerde de olsa, benzer şekilde ucuz göçmen emek gücüne dayanarak yükselen ekonomilerdir. Bu kentlerdeki kayıt dışı ekonominin genişliği, bazı sektörlerde dezavantajlı grupların eklenmesini kolaylaştırmıştır. Mülteci kadınların da kayıtlı ekonomiye katılımı yok denecek kadar az olmuş, onun yerine kayıt dışı ekonomide ağır çalışma koşulları altında ucuz işgücü olarak istihdam edilmişlerdir.

3. MECBURIYET

Ataerkil toplumsal düzende erkeklerin hem ailenin geçimini sağlama sorumluluğu hem de bununla iç içe geçmiş iktidar pozisyonu, yaşam koşulları elverdiği sürece kadınların iş gücüne katılımının önünde bir engel oluşturur. Ancak, ekonomik krizler ve yoksullaşma, çatışma ve savaş gibi toplumsal alt üst oluşlar, bu düzende değişiklik hatlarını ortaya çıkarabilecek kırılmalara da yol açabilir. Savaş öncesinde Suriye'de yaygın toplumsal normlar, kadınların ev içi işlerden sorumlu olduğu, ücretli çalışmadan dışlandığı bir düzenden oluşuyordu. Bu çalışma kapsamında görüştüğümüz kadınların 31'i göç öncesinde çalışma deneyimi olmadıklarını söylemiştir.

Kadınların üretimden dışlanması egemen toplumsal norm olmasına karşın, söz konusu normlar sınıfsal ve bölgesel olarak farklılaşmaktaydı. Ek olarak, daha genç kuşaklarda söz konusu normlarda esneme ve değişim de başlamıştı. Ancak, yeniden yerleşme sürecinde Türkiye'de Suriyeli kadınların iş gücüne katılımının yaygın sebebi, yoksulluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma kapsamında görüştüğümüz kadınların hemen hepsi temel ihtiyaçlarını karşılamak kaygısı ve ailenin geçimini desteklemek amacıyla, "mecburiyetten" çalışmaya başladıklarını dile getirdiler. Ancak, kadınların ev dışında çalışmasının uygun görülmediği toplumsal düzen sebebiyle, kadınlar ev içinde parça başı işler yapmakla sınırlanabiliyorlar. Parça başı işler emek yoğun

ancak düşük ücretli işler olmakla birlikte, kadınların ev içi sorumluluklarını sürdürmelerine olanak sağlıyor. Örneğin, Hanım (33, Antep), bu tür çalışmanın evdeki işleri aksatmadan devam ettirmesi kaydıyla, eşinin çalışmasına “sesini çıkarmama”sı sayesinde evde parça başı terlik işi yapmaktadır. Saha çalışmasını yaptığımız dönemde, kadınlar, iki günlerini harcayarak birleştirdikleri 600 çift terlikle 25 TL kazanabiliyorlardı. Düşük ücrete ve sağlık risklerine karşın, aile düzeni ve yoksulluk arasında bir denge sağlamaya çalışan kadınlar ev içinde parça başı iş yapmak zorunda kalıyordu.

Ailenin geçim ihtiyaçlarını karşılamak için ev içinde veya dışında çalışma mecburiyeti hisseden kadınlar, ev içinde veya dışında çalışmak için eşleri, aile üyeleri ve daha geniş sosyal çevre ile müzakere sürecine girmek zorunda kalıyorlar. Bir sonraki bölümde bu müzakere alanının nasıl şekillendiğini ele alacağız.

4. EV DIŞI ÜCRETLİ İŞE GİRİŞ: MÜZAKERE ALANININ AÇILMASI

Patriyarka, kamusal ve özel alanı düzenleyen güç ilişkileri sistemi olarak toplumsal normları kurar, bireylere cinsiyetleriyle bağlı tutumların ve eylemlerin sınırlarını ve görevlerini belirler. Buradan hareketle cinsiyetler arası ilişkilerin de iktidar kompozisyonu, normları, sınırları ve görevleri çerçevelenir. Yine de kapsayıcı güç ilişkileri sistemi olarak patriyarka, zaman ve mekânda değişiklikler gösterebilir. R. W. Connell’ın (2016) toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması, küresel işgücü piyasaları ve devlet rejimleri gibi makro yapılardan etkilenmesini ve bunların bireyler üzerinde kurduğu baskıyı görmekle birlikte, bireylerin eylemleriyle dönüştürülebilmesine de açık kapı bırakır (Nawyn, 2010: 752). Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet, çatışma, yerinden edilme ve yeniden yerleşme süreçlerini bireylerin farklı deneyimlemesine neden olurken (Brickell ve Speer, 2020), bu süreçlerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürmesine de yol açabilir. Yer ve zaman, bir başka deyişle içinde bulunulan ortam, toplumsal cinsiyet dinamikleri ve düzenini doğrudan etkiler; geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirebilir veya tersine zayıflatabilir (Nasser-Eddin, 2017: 144). Elbette ki söz konusu dönüşümler bir anda ve topyekûn yaşanmaz, daha ziyade yavaş yavaş ve kırıklı biçimde gerçekleşir.

Moser (1993), düşük gelirli Üçüncü Dünya ülkelerinde kadınların ödevlerinin toplumsal cinsiyete bağlı olarak, ev içi görevleriyle sınırlı olmadığını belirtir. Kadınlar, ev içi işler ve çocuk bakımı gibi *yeniden üretim* alanının sorumluları olmakla birlikte, genellikle ikincil gelir sağlayıcılar olarak *üretim*; ve son olarak kolektif tüketimi organize eden *topluluk idaresinden* de sorumlu görülürler. Moser’in analitik ayrımı, bir yandan kadın ve erkeklere biçilen

alanların akışkanlığını gösterirken, bir yandan da akışkanlık içindeki sabitlere işaret eder. Şöyle ki, erkeklerin geçimi sağlayan *-üretim-* kişiler olarak görülmesi, erkeklerin işsiz olduğu veya gelirlerinin geçimi sağlamaya yetmediği durumlarda kadınların üretim alanına girmesine ve kadınların asıl geliri sağlayan kişiler olmasına karşın, erkeklerin hala daha ailenin geçimini sağlayan kişi olarak görülmesine neden olur. Benzer biçimde erkekler de ev içi işler ve çocuk bakımında görev almasına karşın, *yeniden üretim* onların sorumluluk alanı olarak görülmez (age sf. 28). Moser'in çerçevesi, kadınların ve erkeklerin genel geçer olarak kabul görmüş görev tanımlamalarındaki aksaklıklar ve taşmaları göstermekle birlikte, toplumsal kabul ve 'gerçeklik' arasındaki değer yüklü kurgusal alanı göstermek bakımından da faydalıdır. Zira kadınlar ücretli işte çalışsalar dahi, emeklerinin ve aldıkları ücretin 'asıl' olarak görülmemesi toplumsal hegemonik anlamın kurgusunu gösterir. Tam da bu kurgunun bozulması tehdidi, özel ve kamusal alanda, hane ve topluluk içinde bir gerilim doğmasına sebep olabilir.

Mülteciler, yeniden yerleşme sürecinde, hükümetler ve yasal çerçeveler tarafından getirilen kısıtlamaları (Jacobsen, 2006) aşmak ve yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve dışlama pratikleri içerisinde yaşamı sürdürecektir gelirin elde edilmesini sağlamak için, kadınların ev içi ve ev dışı ekonomik aktivitelere katılımını bir strateji olarak kullanabilir. Culcası'nın (2019) "baş etme emeği" olarak adlandırdığı bu strateji, kadınları bir yandan ev dışında çalışırken bir yandan da geleneksel rollerini sürdürmek durumunda bırakabilir. Yeniden yerleşme sürecinde haneye gelir sağlamaya başlayan ve pek çok örnekte hanenin başat gelir getiricisi olan kadınların, bu yeni konumu aile ve topluluk içinde hoş karşılanmayabilir; gerilimlerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Ek olarak, düşük gelirli Üçüncü Dünya hanelerinde kadınlar, geleneksel bakım rollerine ek olarak işgücüne katılmalarıyla gelen yeni yükleri de sırtlamak zorunda kalabilir. Kadınlar bu durumda "üçlü rol", üretim, yeniden üretim ve topluluk ilişkilerinin sürdürülmesi (Moser, 1993: 27) görevlerini üstlenmek zorunda kalır. Nihayetinde, UN Women'ın (2018: 46) çalışmasında da Suriyeli kadınların çalışmamasının nedenleri arasında çocuklara bakacak kimsenin olmayışı, evde bakıma muhtaç kişilerin olması ve ev işlerinin gösterilmiş olması, kadınların 'asıl' sorumluluk alanı olarak yeniden üretim alanını işaret ederken, ücretli işe girişten sonra da bu sorumlulukların devam ettiğini gösteriyor. Kadınlar, kendileri ev dışında çalışırken ev içi işlerini üstlenecek bir başka kadının (çoğunlukla kayınvalide, kız kardeş veya kız çocuğunun) desteğinden yoksun oldukları durumda çalışmaktan geri durabilmektedir.

Evli ve sekiz çocuk sahibi olan 39 yaşındaki Jinan, bir yıl öncesine kadar çocuklarının üçü küçük olduğu için sadece evde parça başı iş yaparken, son bir

yıldır 12, 11 ve 8 yaşlarında olan “kızların aklı erdiği” için onları birbirine emanet ederek ev dışında çalışmaya başladığını anlattı. Ev içi işleri üstlenecek bir başka kadının olmadığı durumlarda ise kadınlar, sabah erken kalkarak, gece geç yatarak veya tatil günlerini vakfederek evin düzeni ve idamesini sağlayan işleri yapıyorlar. Örneğin, Mersin’de yaşayan 38 yaşındaki üç çocuk annesi Dalal evinden oldukça uzak bir iş yerinde sekreterlik yapıyor.

6’da uyanıyorum, çocukları hazırlayıp okula gönderiyorum. [Sonra] hazırlanıp işe gidiyorum. Dönüşte, alışveriş yaparak eve dönüyorum. Eve gelince yemek yapıyorum, evi topluyorum. Çocuklar ve kocam gelene kadar spora gidiyorum. Akşam geç saatte hep beraber yemek yiyoruz ve sonra uyuyoruz. Kocam ve oğlanlar işlere hiç yardım etmiyor, bütün ev işleri bende. Bizde erkek bey. (Dalal, 38, Mersin)

Patriyarkanın toplumsal cinsiyet ayırımına ve toplumsal cinsiyet normlarına dayalı ilişkiler içinde, kadınların birincil ‘görevi’ olan yeniden üretim alanından üretim alanına geçişi, sadece hane üyeleri arasında gerilime yol açmaz. Aynı zamanda, geniş aile, akrabalar ve komşuları da içeren karmaşık iktidar ilişkileri içinde gerilim alanı açılabilir. Elbette, sınıf, etnisite, yeniden yerleşme koşulları gibi faktörler, toplumsal cinsiyete dayalı gerilim hatlarının şekillenmesinde önemlidir.

Erkeklerin eşlerinin çalışmasıyla ilgili hissettiği sıkıntının bir kaynağı da sosyal çevrenin baskısıdır. Bu baskı bir yandan kadınların üretim alanına geçişlerinin diğer yandan ise erkeklerin ‘erkekliklerinin’ gözlenmesine ilişkindir. Göç öncesinde hiç ücretli işte çalışmamış ancak yeniden yerleşme sürecinde bir STK’da çalışmaya başlayan Berfin, bu süreci geniş çevresi içinde yaşamak zorunda kalmış.

Çevremde çok problem oldu. Yani bizim mahallede eşime söylediler ‘Nasıl Berfin yalnız işe gidiyor?’ ‘Nasıl sen kabul ettin?’ ‘Sen adam değilsin’. Ama benim eşim matematik öğretmeni ya akıllı. Duymadı. İki üç ay konuştular sonra sustular. (Berfin, 27, İzmir)

Bu çerçevede, kadınların geniş ailenin onurunun taşıyıcısı olarak görülmesi sebebiyle de kadınlar üzerinde baskı ve kısıtlama ortaya çıkabilir. Bu nedenle kadınların ev dışı ücretli işe girişlerinde ‘aile onuru’ ve toplumsal değerlerin sarsılacağı korkusu da bir başka gerilim hattını oluşturur. Yerinden edilme öncesinde Suriye’deki toplumsal cinsiyet rejimi ve toplumsal cinsiyet normları sebebiyle ev dışı ücretli işte çalışmanın kadınlara uygun görülmemesi sebebiyle, yeniden yerleşme sürecinde kadınların çalışması geleneksel rollerle çelişir. Ek olarak işyerlerinde kadınların tacize uğrama ihtimalinden dolayı, eşi ve aileyi kadınların ve erkeklerin birlikte çalıştığı işyerlerinde çalışmak için ikna etmek oldukça güçtür.

Suriyeli kadınların %40'ının haftada bir ya da daha az ev dışına çıktığı (UN Women, 2018) göz önüne alındığında, kadınların ev dışında çalışabilmesinin zorluğu ve önemi anlaşılabilir:

Mesela eş bizim toplumumuzda kadına hükmeder. Dışarı çıkmak yok, kimsenin girmesine izin yok. O erkek ve sen kadınsın, sen kadın olarak aşağıda olmak zorundasın. (Emine, 29, İzmir)

Mülteci kadınlar, özellikle ev dışında çalışmaya başlamak için hanede patriyarkal iktidarları –cinsiyetlerinden bağımsız olarak patriyarkal rol ve değerlerin taşıyıcıları, karar vericileri– “ikna” etmek durumunda kalırlar. İkna süreci özünde bir pazarlık sürecidir. Kandiyoti'nin 1988 tarihli *Bargaining with Patriarchy* başlıklı makalesindeki tanımlamasıyla “patriyarkal pazarlık”, kadınların baskı karşısında kullandıkları stratejiler ve baş etme mekanizmalarıdır (Kandiyoti, 1988). Ev dışı ücretli işte çalışmaya başlamak için, ev içi işlerini aksatmadan yapmaya devam etme, çocukların bakımına ek olarak eğitim ve diğer ihtiyaçları takip etme taahhüdü vermenin yanı sıra, çalışılacak işyeri seçimi ve çalışma koşulları da pazarlık ve ikna sürecinin önemli bir parçası haline gelir. Bu bağlamda, kadın ve erkeklerin birlikte çalışmadığı işlerin ve işyerlerinin tercih edilmesi, aksi durumda işyerinin ve işverenin güvenli olduğuna ilişkin çevreden referans alınması/gösterilmesi kullanılan stratejilerdendir. Bir başka ikna yolu ise aileden bir erkek ile aynı işyerinde çalışmaktır.

Suriyelilerin yoğun yaşadığı bir mahallede kadın kıyafetleri satan bir butikte satış yardımcısı olarak çalışan İbtisam, daha önce çalışmadığını, “babasının çalışmasına izin vermediğini”, bu çalıştığı dükkânın sahiplerini tanıdığı için “ses çıkarmadığını” belirtiyor. Ancak İbtisam'ın annesi için durum daha karmaşık:

Babam annemin çalışmasına izin vermiyor. Ama o burada tahta sandık boyuyor, süslüyor. Tepsiler, takılar yapıyor. Bazen fuarlara gidiyor. Oraya [satış için] malzeme götürüyor, arkadaşlarının tezgâhına bırakıyor ama babama gezmeye gittiğini söylüyor. (İbtisam, 22, Mersin)

Gaziantep'te yaşayan 37 yaşındaki 5 çocuk annesi Ayşe, evde parça başı işler yaparak ancak zaman zaman çalışabilen ayakkabı tamircisi eşiyle birlikte evi geçindiriyor. Ayşe Suriye'de kadınların çalışmasının ve evden çıkmasının ayıp sayıldığını söyledikten sonra Türkiye'deki durumu şöyle anlatıyor:

Şimdi buna alıştılar ayıp gelmiyor. Mecburen yapıyorlar. Mecbur oldukları için çıkıyorlar. (Ayşe, 37, Gaziantep)

Kadınların, toplumsal cinsiyet normlarının ve fiziksel olarak hanenin dışına çıkarak ücretli işte çalışmaya başlaması hem sembolik hem de fiziksel sınırların aşılması anlamına gelir. Hayatta kalma ve geçim için gelir sağlama mecburiyeti

beraberinde bir tür “yeni normal” (CARE, 2020: 1) yaratmaktadır. Suriyelilerin yaşam koşulları ve gelir düzeylerinin düşüklüğü (Erdoğan, 2020) giderek daha fazla sayıda kadının işgücüne katılmasına yol açmakta, bu ise beraberinde kadınların çalışmasının ‘kabul edilebilir’ kılmaktadır. Örneğin, Habibe (35, İzmir), erkek kardeşinin evlenerek haneden ayrılmasından sonra evin geçimini sağlayan kişi olmuş; evde verdiği Arapça derslerinin maddi gereksinimleri karşılamaması nedeniyle, babasının ev dışında çalışmasına “muvaffakat” verdiğini anlatmıştır.

5. ERKEKLİKTEN DÜŞME KAYGISI VE DUYGUSAL EMEK

Yerinden edilme sonrasında hane içi güç ilişkilerinde ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yaşanan radikal dönüşümler (Indra, 1999), duygusal zorlanmalara da yol açmaktadır. Geleneksel ilişkilerde erkeklere atfedilen üretim ve kadınlara atfedilen yeniden üretim rollerinde yaşanan değişim, yeniden yerleşilen yerde bu rollerin yerine getirilmesinde engel oluşturabilir. Türkiye, resmi rakamlarda göçmenlerin istihdamının düşük olduğu ülkelerden bir tanesi olmakla birlikte, göçmenlerin büyük bölümünün enformel olarak çalıştığı bilinmektedir (ILO, 2020a; ILO, 2020b). Sağlık, iş ve ücret güvencesi olmaksızın çalışmaya talip olsalar dahi, göçmenlerin kazandığı düşük ücretler hanede bir kişinin çalışması ile ailelerin yaşamını idame ettirebilmelerine olanak vermemektedir. Bu nedenle de Türkiye’de çocuklar dâhil olmak üzere ailenin diğer üyeleri de çalışmak zorunda kalmaktadır (Dedeoğlu, 2018; Lordoğlu ve Aslan, 2018).

Hanede geçimi sağlayan kişi olmak sadece bir sorumluluk değil aynı zamanda güç ve kontrol kaynağıdır. Yoksulluk ve kültürel çevrenin değiştiği bir ortamda erkekler, kadınların ücretli işe girmesiyle, kontrol ve statü kaybı yaşamaktadırlar (McSpadden, 1999; Danış, 2007). Bir başka deyişle, erkekler “göçle beraber altüst edici bağlam kaymalarına maruz kalan, ataerkil ilişkilerde egemenlik alanlarının zedelenmesinden kaynaklanan” (Bozok, 2019: 4) *erkeklikten düşme kaygısı* yaşamaktadır. Hanenin kadınlarının, ev dışı ücretli işe girişleri ve beraberinde gelen değişimler, kadınlar üzerinde yeni bir eleştiri ve baskı olarak karşımıza çıkmaktadır. Suriyeli kadınlar da bu değişimler karşısında, eşlerinin “başın büyüdü” olarak ifade ettiği eleştirileri göğüslemek zorunda kalmaktadır.

“Başın büyüdü” ifadesi, kadınların geleneksel rollerinin ve sınırlarının dışına çıktıklarını anlatan bir “uyarı”dır. Kadınlar, bu tür eleştiri, yargı veya baskıyla karşılaşmamak için yeniden üretim rollerini eksiksiz yerine getirmeye çalışmaktadır. Öte yandan, “başın büyüdü” ifadesi erkeklerin güç ilişkilerindeki değişimi de sezmeleri/görmelerini de anlatırken, buna kaygı da eşlik edebilmektedir. Bu durum karşısında kadınlar, eşlerinin yaşadıkları kaygı ve sıkıntıyı ve üstlerindeki yeni baskıyı azaltacak stratejiler geliştirmek durumunda

kalmaktadır. Bu stratejiler, evin ve çocukların bakımını eksiksiz sürdürmek, eşin sözleri ve davranışları karşısında sessiz kalmak ve eşyle konuşma yoluyla kaygılarını dindirmek gibi yolları içermektedir.

Kadınlar, eşlerinin yaşadıkları duygusal zorluklarla baş edebilmek için empati, alttan alma, görmezden gelme, şefkat gösterme gibi yollarla cinsiyete dayalı duygusal emek sergilemektedir.

...Oraya [yerleşilen ülke] gittiği zaman kadın sesini çıkarmaya başladı, ... özellikle de çalışmaya başladıktan sonra başı baya[ğı] büyüdü, işte eşini dinlememeye başladı... [h]ani suç eşindeyse [de] bütün kabahat senin oluyor çünkü 'sen Türkiye'ye geldin değiştin. Orda böyle değildin, Türkiye'ye geldikten sonra değiştin'. O yüzden her bir şeyi yutuyorsun... Laf gelmesin hani daha fazla sorun olmasın diyerek bazı şeyleri duymazdan geliyoruz maalesef... Kadınlar sürekli yine maalesef mağdur olan kişiler. (Semra, 38, İzmir)

Duygusal emek kavramını Hochschild (2012 [1983]), iş yerlerinde çalışanların, toplumsal yapı ve kurumlar tarafından şekillendirilen, istenen davranış biçimleriyle ilişkili olarak kullanmıştır. Örneğin, karşıdaki kişi üzerinde istenen türde bir intiba uyandırmak üzere uçak host ve hosteslerinin kibar ve güler yüzlü davranması ve bu yönde bir profil oluşturmaları durumu duygusal emektir. Hochschild kavramı ben ve diğerlerini merkeze alarak iki farklı anlamda kullanmıştır: Beni merkeze alan anlamıyla, kişi duygularını duruma uygun olarak yönetir. Diğerlerini merkeze alan anlamındaysa, diğerleriyle olumlu ilişkilenebilir işaret eder (Arieli 2007). Kavram, zaman içerisinde, sadece işyeri değil, aile ve hane içi ilişkilerini de kapsayacak biçimde genişlemiştir (Wharton, 2009). Kavram göç araştırmalarında bakım verenlerin göçü ve annelik (Fu vd., 2018), eşleri ile birlikte göç eden kadınların deneyimleri üzerinden de tartışılmıştır (Wharton, 2009).

Yeniden yerleşme sürecinde, göçmenler/mültecilerin iş piyasasına girişleri ve çalışma koşullarının belirleyicilerinden bir tanesi de uluslararası göç ve insani yardım çerçevelerinin etkisidir. Bu süreçte, kabul ve entegrasyon politikaları çerçevesinde göçmenlerin iş piyasasına erişimine ilişkin geliştirilen politikalar ve aksiyonlar, gelir ve geçimi etkilediği kadar güç ilişkilerini de etkilemektedir. Bu nedenle de kadınların ve çocukların korunması ve desteklenmesine yönelik politikalar neticesinde, bu gruplar özelinde geliştirilen aksiyonlar erkekler için "görmezden gelinmişlik" hissiyatı da yaratabilmektedir. Hilhorst (2016), insani yardım sektöründe, toplumsal cinsiyetin hemen her zaman kadınlara referansla kullanıldığı ve sektörün erkekleri tamamen görmezden geldiğini ileri sürer. Bu yönelimin erkekleri kırılganlıklarından yüz çevirmelerine yol açmaması gerektiği konusunda uyarır (a.g.e.). Bu çalışmada da erkeklerin bir yandan evin geçimini

sağlamadaki “başarısızlık”ları ile diğer yandan ise STK’lardan gelen destek veya bu destek yoluyla, örneğin iş edindirme programları, kadınların daha iyi koşullarda, daha yüksek ücretle iş bulmasının, erkeklerde utanç, kızgınlık, özgüven kaybı ve eksiklik hissi yaşamalarına neden olabildiği gözlemlendi.

Mersin’de bir devlet okulunda rehber öğretmen olarak çalışan Amal’ın kocası da üniversite mezunu olduğu, hatta ziraat mühendisliği alanında yüksek lisans yaptığı halde tarımda günlük işçi olarak çalışmaktadır. Kocasının daha az para kazanmayı nasıl karşıladığı sorulduğunda, Amal şöyle cevap vermektedir:

[Kocam] benim için mutlu oluyor ama kendini düşününce üzüliyor. Kıskanmıyor ama üzüliyor. Arada bazı zamanlar diyor ki, ‘En azından sen kendi branşında ya da ona yakın bir şeyde çalışıyorsun. Sen bir gelsen baksan ben nasıl acayip insanlarla çalışıyorum.’ Uğraşmak zorunda. Ben de zorlanıyorum. Ben diyorum ki bırak başka bir iş ara ama yok işte iş. Böyle biraz da umutsuz. O kadar aramıyor artık. (Amal, 30, Mersin)

Kadınların, eşlerinin yaşadığı özgüven kaybı ve stres gibi olumsuz duygular ve kendilerine yönelen olumsuz duygu, tutum ve davranışlarla baş etmek için kullandığı “yumuşak başlılık”, ev idaresini eksiksiz sürdürme ve kendisinin ve ailesinin onurunu koruduğunu gösterme performansı bir yandan zihinsel yükleri getirirken diğer yandan da şiddeti tamamen ortadan kaldıramıyor.

Görüştüğümüz pek çok mülteci kadın, ev dışında çalışmaya başlamanın sadece aileden veya çevreden gelen eleştiriler sebebiyle değil, ancak anne olarak yerine getirmeleri gerektiğini düşündükleri görevleri yeterince yerine getirip getirmediğine ilişkin, kendi içlerinde sürekli bir gerginlik ve üzüntü yaşadıklarını söylemiştir. “Annelik görevlerini yerine getirememek”, “çocukların ihtiyaçlarına cevap verememek” korkusu ve üzüntüsü, mülakatlar sırasında sıkça dile getirilmiştir. Kadınların bir kısmı, çocuklarına ve ailelerine bakım verebilmek ve geleneksel rollerini yerine getirebilmek için çalışmak zorunda olmamayı dilemektedir. Dolayısıyla kadınlar, bir yandan evin geçimine katkıda bulunmak için çalışmak, bunu yaparken farklı alanlarda toplumsal cinsiyet temelli performans göstermek ve ek olarak da duygusal yüklerle baş etmek durumunda kalmaktadır.

6. ÜCRETLİ İŞE GİRİŞ KADINLARA DİRENÇ KAZANDIRIYOR MU?

Mültecilerin hepsinin yerinden edilme ve yeniden yerleşme sürecinde çoklu travmaya maruz kalmış olma ihtimali yüksektir. Ancak kadın ve kız çocukları, ek olarak toplumsal cinsiyet kaynaklı zorluklar ve travmalara da açıktır. Yeniden yerleşme sürecinde, geçime katkı yapmak mecburiyetiyle ücretli işe giriş süreci de yine yukarıda tartıştığımız üzere kadınlar üzerinde çeşitli biçimleriyle şiddete yol

açabilir (Porter vd., 2008). Öte yandan, işe giriş, kadınlar için gelir elde etme, güçlenme, ev dışında tanınma ve statülerinin iyileşmesi anlamına da gelir (Atasü-Topçuoğlu, 2019). Çalışmanın bu kısmı, Suriyeli kadınlar örneğinde ücretli işin dayanıklılık ve direnç kazanmaya etkisini tartışmaktadır.

Son yıllarda, dayanıklılık (*resilience*), gerek akademik araştırmalarda gerekse de uluslararası koruma programlarında açıklama ve uygulama kavramı ve çerçevesi olarak hızla yayılmasına karşın, tartışma ve eleştirilerden azade değildir. Dayanıklılık, kaynağını psikoloji disiplininin alarak genellikle bireylerin kriz, şok veya kötü olaylarla başa çıkabilme kapasitesine referans olarak kullanılırken, dayanıklılığın sadece bireyler ve onların bireysel özellikleri ile ilgili olmadığı, sosyal, politik, ekonomik ve kültürel kapasitelerini kapsayan politika odaklı bir çerçeve olarak da tanımlanması gerektiği ifade edilmektedir (Krause ve Schmidt, 2019: 28; Lenette vd., 2012; Groeninck vd., 2020). Dayanıklılığı, birey ve bireyin içinde yaşadığı toplumsal ortam arasında dinamik bir süreç olarak ele aldığımızda, devletler ve ulusüstü örgütler gibi aktörlerin rolü ve önemi de anlaşılabilir. Örneğin, mültecilerin yeniden yerleşme sürecinde dayanıklılık geliştirmelerini etkileyen faktörler arasında sosyal destekler (Sossou vd., 2008), dil bariyeri ve ekonomik marjinalleşme (Goodman vd., 2017), ırkçılık, dışlama ve damgalama (Hutchinson and Dorsett, 2012), gelir ve ev sahibi toplumla ilişkiler (Porter vd., 2008) sayılırken, devletlerin yeniden yerleşme sürecinde izledikleri politikalar, mültecilerin toplumsal ve ekonomik entegrasyonunu sağlayabilir ya da onların toplumsal izolasyonuna neden olabilir (Sossou vd., 2008). Dolayısıyla, söz konusu literatür, devletlerin ve ulus üstü örgütlerin, yerli toplum ve mülteciler arasında olumlu ilişkiler kurulmasını ve mültecilerin dil öğrenme gibi ihtiyaçlarını destekleyecek, haklara erişimini ve kullanımını sağlayacak politikalar oluşturması, mültecilerin dayanıklılık inşasını artıracaktır.

Suriyeli mülteci kadınların çalışma koşullarının zorluğu ve çalışmanın hane içinde yarattığı yeni zorluklar ve gerilim hatları göz önüne alındığında, ücretli işe katılmanın dayanıklılık getirip getirmediği sorusu tartışılmaya muhtaçtır.

Çalışma, ücret dışında evin dışında yeni bir toplumsala dâhil olmayı getirir. Suriyeli mülteci kadınlar da evin sınırlarını aşmanın getirdiği 'özgürleşmeyi' vurguluyorlar.

Biz Suriye'deyken şöyleydi: Kadın sadece evden bir ziyarete gideceğinde çıkıyordu. Ben Suriye'deki hayatım boyunca bir kez bile dışarı çıkıp ekmek almadım örneğin. Bütün evin ihtiyaçlarıyla ilgili erkek mesuldür ama artık Türkiye'de iş süresi uzun ve kadın artık konuşmaya başladı, çıkmaya, çalışmaya başladı, insanlarla kaynaşmaya başladı. (Habibe, 35, İzmir)

Öte yandan işgücüne katılım yoluyla evden çıkmak, yeni geldikleri ülkenin kurallarını ve işleyişini öğrenmek, yeni bir çevre edinmek, güçlenmeyle birlikte gelen şiddete karşı koymanın da yolunu açabiliyor.

*Burda her şey mesela kadına, çocuğa, her şeye değer, hep destekle...
Bazen diyorum iyi ki geldim Türkiye'ye. İnsanlarla mesela tanıştım,
çıktım. Orda hiç böyle bir şeyler yoktu. (Amre, 42, Gaziantep)*

Öte yandan, evden çıkmanın 'özgürleştirici' etkilerinden bir diğeri ev içi alanın yüklediği görevlerden, bunaltıcı havasından uzaklaşmak için de bir fırsat olmasından kaynaklanıyor.

Yeni bir hayat. Benim artık eskiden olan kasılma halim olmuyor. İşle o kadar meşgul oluyorum ki hasta olduğumu unutuyorum. Benim hayatım şimdiden o kadar değişti ki...[Kadınlar] evdeki depresyon halinden dışarı çıkabilir hale geldiler. (Emine, 29, İzmir)

Elbette ki para kazanmaya başlamak ve ailenin geçimine katkı yapmak, şiddet doğurabildiği gibi bazı durumlarda kadınların güçlenmesine de alan açabiliyor. Gaziantep'te yaşayan 22 yaşındaki Ebral, ailesinin engellemelerini aşarak üniversiteye girmesi ve bir STK'da çalışmaya başlamasının ardından aile içinde statüsünün arttığını ve babasının kendisine saygı duymaya başladığını vurgulamıştır. Çocuk yaştan beri konfeksiyonda çalışmış olmasına karşın, Ebral'in ancak üniversite ve STK'da çalışmaya başlamasıyla bunları elde edebilmesi, sadece çalışıyor olmanın değil, işin türünün de önemli olduğunu göstermektedir. Nihayetinde, evde parça başı iş yapan kadınlar, gündelik işlerine ek yeni bir yükü omuzlarına almalarına, ev ekonomilerine ve çocukların ihtiyaçlarına katkı sağlamalarına rağmen, bu durum hem ekonomik hem de norm ve değerlerdeki dönüşüm bakımından radikal bir etki yaratmamaktadır.

(Konfeksiyonda çalışan kadınlar) Evet güçlenir, ben görmedim ama güçlenir ama kurumlardaki gibi olmaz. (Yeşim, 44, İzmir).

Ancak dayanıklılık ve güçlenme, uzun erimli süreçlerdir. Dolayısıyla, kadınların çalışırken yaşadıkları değişimin kalıcılılaşabilmesi için, işgücünde kalmaya devam etmelerinin yanı sıra sosyal destek mekanizmalarının da çalışması gereklidir. Suriyeli kadınların iş koşulları göz önüne alındığında, düşük ücretli, güvencesiz ve emeklilik ihtimali olmaksızın çalışma, kadınların çalışmayı bıraktıkları gün ev içine yeniden kapanmaları anlamına gelebilir. Suriyeli kadınların hemen hepsinin çalışma nedenleri ve umutları sorulduğunda cevaplarının çocuklarının geleceğine bağlanması da bunun göstergelerinden birisidir.

Çocuklarım için çalışıyorum. Onlar ne istiyorsa onu gerçekleştirebilmeleri için elimden geleni yapıyorum. (Rihab, 34, Mersin).

Toplumsal, ekonomik ve hukuki olarak zorluklarla baş etmek zorunda olmalarına, kapsayıcı ve eşit haklarla birlikte yaşam için kurumsal desteklerin kısıtlı olmasına karşın Suriyeli kadınlar, eski hayatlarıyla karşılaştırmalı olarak, Türkiye’deki hayatlarında olumlu değişimler yaşadıklarının da altını çizmektedir. Savaş ve göçle alt üst olan toplumsal yapı, yeni gelen ülkenin kodlarıyla etkileşimli olarak yeniden kurulmaktadır. Türkiye’nin Suriye’ye nazaran kadınlar için daha özgür ve hukuki çerçevenin daha koruyucu olduğunu düşünen kadınlar, bunun kendilerine bir dayanak olduğunu ve ataerkil pazarlıkta ellerini güçlendirdiğini düşünmektedir.

Bu yüzden de Suriyeli erkekler, kadınların ayakları yere basmaya başladığından beri... Erkekler bundan daralmaya başladı. Çünkü Suriye’de kadın konuşamaz, kanun bile erkekle birlikte. Burada ilk kelime ‘Bana mı vuracaksın? Gider seni şikâyet ederim oluyor. Kanun Türkiye’de her zaman kadınlı. (Habibe, 35, İzmir)

Türkiye’de kadınların maruz kaldığı gündelik ve yapısal şiddete rağmen, kadınlar savaş öncesi Suriye’deki hayatlarına dönmek istememekte; yeniden yerleşme sürecinde değişmeye başlayan aile içi güç ilişkilerinin eski şekline dönmesini göze almamaktadırlar. Suriye’ye dönmenin, yaşanan değişimin kaybına neden olacağından endişe duymaktadırlar. Buna karşın erkekler ise ailenin geçimini sağlayan kişi ve iktidar sahibi oldukları toplumsal düzene dönmeyi daha çok arzu etmektedir. Bu nedenle gerilim durumlarında erkekler sıklıkla kadınlara ve çocuklara, neredeyse bir tehdit olarak, savaş bittiğinde Suriye’ye döneceklerini dile getirmektedir. Örneğin, Bahriye (41, Gaziantep) savaş öncesinde Suriye’nin Türkiye’den farklı olmakla birlikte güzel olduğunu ancak geri dönmeyi çocukların eğitimi nedeniyle düşünmediklerini anlatırken Bahriye’nin küçük kızı “geri dönersek geleceğimiz biter!” demektedir.

Emine ise Suriye’ye dönmek istememesinin sebebini çalışmaktan vazgeçmek istemeyişiyle anlatmıştır.

“Öncelikle savaş bitmedi. İkinci şey, eski adetlere geleneklere göreneklere dönmek istemiyorum. Suriye’ye dönersem çalışmayacağım. Çalışmayı sevdim ve çalışacağım.” (Emine, 29, İzmir)

Geri dönmek istemeyen görüşmecilere bu konuda eşleri ile konuşup konuşmadıklarını sorduğumuzda da bu konunun da toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair önemli bir boyutu olduğunu gördük. Örneğin, Gaziantep’te yaşayan 42 yaşındaki beş çocuk annesi Amre, eşi evde bir şeye sinirlendiği zaman, kendilerini

geri götürmekle tehdit ettiğini ama aslında kendisinin de işi artık burada olduğu için dönmek istemeyeceğini söyledi. Türkiye’de ailesinin gelenek göreneklerin sınırlarının dışına çıktığını söyleyerek, “(dönersek) adetler gelenekler görenekler geri döner” diyen Emine’nin (İzmir, 29) sözlerine benzer biçimde Amre şunları söylüyor:

Ben de çalışıyorum. Bu erkeklerin çok zoruna gidiyor... [eşi]‘Şimdi bazen, kızları Suriye’ye götürcem, ailece gitcem’ [diyor]’. Güle güle. Ben gitmek istemiyorum, gidiyorsa gitsin. Her sinirlendiği zaman ‘Sizi Suriye’ye götürcem’. Git kardeşim, hadi yol! Nereye gidersen git.” (Amre, Gaziantep, 42).

7. SONUÇ

Savaş ve yerinden edilme beraberinde toplumsal düzen ve ilişkileri de yerinden etmektedir ve yeniden yerleşme sürecinde, mültecilerin buldukları ülkenin koşulları, uluslararası koruma mekanizmaları ve destek mekanizmaları ile bağlantılı olarak yeniden şekillenmektedir. Bu çalışma, yeniden yerleşme sürecinde toplumsal cinsiyet ve işgücüne katılımının karşılıklı olarak birbirini nasıl şekillendirdiğini anlamaya çalışırken aynı zamanda Türkiye’de Suriyeli kadınların dayanıklılık kazanmalarını etkileyen faktörleri de ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın bulguları, Suriyeli mülteci kadınların yeniden yerleşme sürecinde yaşamlarını idame ettirme ve zorluklar karşısında direnme deneyimlerinde toplumsal cinsiyetin etkisi hakkında ayrıntılı bir resim sunmaktadır. Makale, kadınların uzun erimli dayanıklılığın inşa edilmesinde güç ilişkileri ve patriyarkanın etkisini ortaya koyarken, aynı zamanda bunlarda yaşanan değişimin dinamiklerini de tartışmaktadır. Suriyeli mülteci kadınlar özelinde ele aldığımız söz konusu dinamikler, Türkiye’de mülteci kadınlara ilişkin çalışmalarda toplumsal cinsiyet perspektifiyle bakmanın sağlayacağı derin anlayışa örnek oluşturmaktadır. Ek olarak, Türkiye’de yeniden yerleşme döneminde patriyarkanın etkisine bakmak, sivil toplum, devlet ve aile gibi farklı aktörlerin oynadığı rolü de görmemize olanak sağlamaktadır.

Kadınların ikincilleştirilmesi ve baskı altına alınmaları, onların baş etme mekanizmaları ve stratejilerden yoksun, bağımlı ve pasif aktörler oldukları anlamına gelmez. Suriyeli mülteci kadınlar örneğinde, ücretli işe giriş neticesinde kadınlar, yeni yükleri omuzlamak ve yeni gerilimlerle baş etmek zorunda kalmış olsalar da önemli değişim ve güçlenme alanları da ortaya çıkmıştır. Ancak, yaşanan değişimin uzun erimli olup olmayacağı, Suriyeli mültecilerin toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bir dönüşüm yaratıp yaratmayacağını anlayabilmek için uzun vadeli etkilere bakmak gerekir. Kadınların çalışma koşullarının güvencesizliği, bu tür bir dönüşümün ilk kuşak göçmenler arasında gerçekleşmesinin zorluğuna

işaret ederken, aynı zamanda bütün umutların bağlandığı çocuklarda ve gençlerde kalıcı değişimin yaşanması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Sezgi ve Çağla Ünlütürk Ulutaş (2018), “Küresel Fabrika Kentinin Görünmeyen İşçileri: Denizli İşgücü Piyasasında Suriyeli Göçmenler”, Çalışma ve Toplum, 56 (1): 167-192.

Akın, Gülten (1998), Sessiz Arka Bahçeler (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları).

Akpınar, Teoman (2017), “Türkiye’deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar”, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (3): 16-29.

Arieli, Daniella (2007), “The Task of Being Content: Expatriate Wives in Beijing, Emotional Work and Patriarchal Bargain”, Journal of International Women's Studies, 8 (4): 18-31.

Atasü-Topçuoğlu, Reyhan (2019), “What We Know and Do Not Know About Syrian Women’s Labor Force Participation in Turkey: Questioning the Boundaries of Knowledge”, Yılmaz, Gaye, İsmail Doğa Karatepe ve Tolga tören (Der.), Integration through Exploitation: Syrians in Turkey (Rainer Hampp Verlag): 128–142.

Baban, Feyzi, Suzan Ilcan ve Kim Rygiel (2017), “Syrian Refugees in Turkey: Pathways to Precarity, Differential Inclusion, and Negotiated Citizenship Rights”, Journal of Ethnic and Migration Studies, 43 (1): 41-57.

Barın, Hilal (2015), “Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Göç Araştırmaları Dergisi, 2: 10-56.

Biehl, Kristen ve Didem Danış (Der.) (2020), Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları (GAR Yayınları).

Bozok, Mehmet (2019), “Göç Sonucu Yaşanan Erkeklik Krizlerinin Bir Yüzü Olarak Erkekliğin Kaybı”, Journal of Economy Culture and Society, 60 (1): 171–185.

Brickell, Katherine ve Speer, Jessie (2020), “Gendered and Feminist Approaches to Displacement”, Adey, Peter, Janet Bowstead, Katherine Brickell, Vandana

Desai, Mike Dolton, Alasdair Pinkerton, ve Ayesha Siddiqi (Der.), *The Handbook of Displacement* (Switzerland: Palgrave Macmillan): 131-142.

Cankurtaran, Özlem ve Hande Albayrak (2019), “Suriye'den Türkiye'ye Kadın Olmak”, http://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/suriyedenurkiyeye_TR_210519.pdf (15.02.2022).

CARE (2020), “Supporting Resilience in Syria: Women’s Experience of the ‘New Normal’”, <https://reliefweb.int/report/syrian-arab-republic/supporting-resilience-syria-women-s-experience-conflict-and-new-normal> (15.02.2022).

Caro, Luis Pinedo (2020), “Syrian Refugees in the Turkish Labour Market: A Socio-Economic Analysis” *Sosyoekonomi*, 28 (46): 51-74.

Cengiz, Doruk ve Hasan Tekgüç (2021), “Is it Merely a Labor Supply Shock? Impacts of Syrian Migrants on Local Economies in Turkey”, *ILR Review*.

Charles, Lorainne ve Kate Denman (2012), ““Every Knot has Someone to Undo it” Using the Capabilities Approach as a Lens to View the Status of Women Leading up to the Arab Spring in Syria”, *Journal of International Women's Studies*, 13 (5): 195-210.

Connell, Robert William (2016), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Cem Soydemir).

Coşkun, Canan (2016), “Suriyeli Kadın Sığınmacılar ve Yoksulluk: Malatya Örneği”, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2 (2): 88-105.

Culcasi, Karen (2019), ““We are Women and Men Now”: Intimate Spaces and Coping Labour for Syrian Women Refugees in Jordan”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 44 (3): 463-478.

Daniş, Didem (2007), “A Faith that Binds: Iraqi Christian Women on The Domestic Service Ladder of Istanbul”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33 (4): 601–615.

Daniş, Didem (2016), “Konfeksiyon Sektöründe Küresel Bağlantılar: Göçmen İşçiler, Sendikalar ve Küresel Çalışma Örgütleri”, *Alternatif Politika*, 8 (3): 562-586.

De Haas, Hein, Stephen Castles ve Mark J. Miller (2019), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (London: Bloomsbury Publishing).

Dedeoğlu, Saniye (2018), ‘Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...’ *Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği* (Ankara: Kalkınma Atölyesi).

Dedeoğlu, Saniye ve Çisel Ekiz Gökmen (2011), *Göç ve Sosyal Dışlanma* (İstanbul: Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık).

Demirci, Murat ve Murat Giray Kırdar (2021), “The Labor Market Integration of Syrian Refugees in Turkey”, No. 14973, IZA Discussion Papers.

Doğan, Ali Ekber ve Bediz Yılmaz (2011), “Ethnicity, Social Tensions and Production of Space in Forced Migration Neighbourhoods of Mersin: Comparing the Case of the Demirtaş Neighbourhood with Newly Established Ones”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13 (4): 475-494.

Erdoğan, M. Murat (2018), *Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum içinde Yaşamın Çerçevesi: SB 2017* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Erdoğan, M. Murat (2020), *Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum içinde Yaşamın Çerçevesi* (Ankara: Orion Kitabevi).

Fu, Huiyan, Yiuhi Su ve Anni Ni (2018), “Selling Motherhood: Gendered Emotional Labor, Citizenly Discounting, and Alienation among China’s Migrant Domestic Workers”, *Gender & Society*, 32 (6): 814-836.

Goodman, Rachel D., Collen K. Vesely, Bethany Letiecq, ve Carol L. Cleaveland (2017), “Trauma and Resilience Among Refugee and Undocumented Immigrant Women”, *Journal of Counseling and Development*, 95(3): 309–321.

Gönül Seda (2020), “Zorunlu Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Suriyeli Kadınların Evlilik Deneyimleri”, Biehl, Kristen ve Didem Danış (Der.), *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları* (Göç Araştırmaları Derneği ve SU Gender): 80-100.

Groeninck, Mieke, Patrick Meurs, Dirk Geldof, Kaat Van Acker ve Blaire Wiewauters, C. (2020), “Resilience in Liminality: How Resilient Moves are Being Negotiated by Asylum-Seeking Families in the Liminal Context of Asylum Procedures”, *Journal of Refugee Studies*, 33 (2): 358-370.

Gültekin, Mehmet Nuri, İbrahim Giritlioğlu, Yücel Karadaş, Muhsin Soyudoğan, Şenay Leyla Kuzu, Sinan Tankut Gülhan, Mustafa Doğanoglu, Ayşen Utanır, Çağrı Aslan ve Nur İncetahtacı (2018), *Gaziantep'teki Suriyeliler: Uyum, Beklenti ve Zorluklar* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları No: 1).

Gültekin, Mehmet Nuri (2019), “Kent ve Yeni Sosyal Etkileşimler: Gaziantep'teki Suriyelilerin Genel Örüntüsü, Mevcut Durumu ve Muhtemel Geleceği”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (1): 162-176.

Hilhorst, Thea (2016), “The other half of gender: are humanitarians blind to the vulnerabilities of male refugees?”, ALNAP blog, 20 May, <https://www.alnap.org/blogs/the-other-half-of-gender-are-humanitarians-blind-to-the-vulnerabilities-of-male-refugees> (9.03 2022).

Hochschild, Arlie Russel (2012), *The Managed Heart* (University of California Press).

Hutchinson, Mary ve Pat Dorsett (2012), “What does the Literature Say About Resilience in Refugee People? Implications for Practice”, *Journal of Social Inclusion*, 3 (2): 55–78.

HÜNEE (2019), “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2018 - Suriyeli Örnekleme”, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

İçduygu, Ahmet (2015), *Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead* (Washington, DC: Migration Policy Institute).

İçduygu, Ahmet ve Doğu Şimşek (2016), “Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies”, *Turkish Policy Quarterly*, 15 (3): 59-69.

İçduygu, Ahmet ve Diker, E. (2017), “Labor Market Integration of Syrian Refugees in Turkey: From Refugees to Settlers”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 12-35.

Indra, Doreen (Der.) (1999), *Engendering Forced Migration: Theory and Practice* (New York: Berghan Books).

International Labour Organization- ILO (2020a), “The Impact of the Pandemic on Employment in Turkey: What would have Happened without COVID-19?”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_765261.pdf (11.03.2022).

International Labour Organization-ILO (2020b), “Measuring the Gender Wage Gap: Turkey Case”, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_756660.pdf (11.03.2022).

Jacobsen, Karen (2006), “Refugees and Asylum Seekers in Urban Areas: A Livelihoods Perspective”, *Journal of Refugee Studies*, 19 (3): 273-286.

KADEM (2018), *Sığınmacı Kadınlar Ekonomik ve Sosyal Uyum Profil Tarama Raporu* (Kadın ve Demokrasi Derneği).

Kandiyoti, Deniz (1988), “Bargaining with Patriarchy”, *Gender & Society*, 2 (3): 274-290.

Körükmez, Lülüfer (2021), “Piyasa, Politika ve Toplumsal Cinsiyet Kısılcacında Kadın Emeği”, Kırkayak Kültür Derneği, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1901> (11.03.2022).

Krause, Ulrike ve Hannah Schmidt (2020), “Refugees as Actors? Critical Reflections on Global Refugee Policies on Self-Reliance and Resilience”, *Journal of Refugee Studies*, 33 (1): 22-41.

Küçükşen, Kübra (2017), “Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma”, *insan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (5): 2399-2413.

Lenette, Caroline, Mark Brough ve Leonie Cox (2012), “Everyday Resilience: Narratives of Single Refugee Women with Children”, *Qualitative Social Work*, 12 (5): 637–653.

Lordoğlu, Kuvvet ve Mustafa Aslan (2018), “Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye’deki Suriyeli Çocuklar”, *Çalışma ve Toplum*, 2018 (2): 715-731.

McSpadden, Lucia Ann (1999), “Negotiating Masculinity in The Reconstruction of Social Place: Eritrean and Ethiopian Refugees in the United States and Sweden”, Indra, Doreen (Der.), *Engendering Forced Migration: Theory and Practice* (New York: Berghahn Books): 242–260.

Morokvašić, Mirjana (1984), “Birds of Passage are also Women...”, *International Migration Review*, 18 (4): 886-907.

Moser, Caroline (1993), *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training* (Routledge).

Nasser-Eddin, Nof (2017), “Gender Performativity in Diaspora: Syrian Refugee Women in the UK”, Freedman, J., Zeynep Kivilcim ve Özgür Baklacioğlu, N. (Der.), *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis* (London: Routledge): 142-154.

Nawyn, Stephanie J. (2010), “Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies”, *Sociology Compass*, 4 (9): 749–765.

Özden, Şenay (2013), “Syrian Refugees in Turkey”, *Migration Policy Centre, MPC Research Report*, 2013/05.

Özden, Şenay ve Oula Ramadan (2019), *Syrian women’s perspectives on Life in Turkey: Rights, Relations and Civil Society* (Istanbul: Badael Foundation).

Özgür Baklacioğlu, Nurcan ve Zeynep Kivilcim (2015), *Sürgünde Toplumsal Cinsiyet: İstanbul’da Suriyeli kadın ve LGBTİ mülteciler* (Istanbul: Derin

Yayımları).

Öztañ, Ece ve Setenay Nil Doğan (2015), "Akademinin Cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi Örneği Üzerinden Üniversite ve Toplumsal Cinsiyet", *Çalışma ve Toplum*, 46 (3): 191-221.

Öztañ, Ece (2015), "Feminist Araştırmalar ve Yöntem", *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (İstanbul: Dipnot): 271-290.

Özudođru, Büřra (2018), "Yalnız Yaşayan Suriyeli Kadınlar: Adana Örneği", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (15): 1132-1162.

Porter, Gina, Kate Hampshire, Peter Ohene Kyei, Michael Kodwo Adjaloo, George Rapoo ve Kate Kilpatrick (2008), "Linkages between Livelihood Opportunities and Refugee- Host Relations: Learning from the Experiences of Liberian Camp Based Refugees in Ghana", *Journal of Refugee Studies*, 21 (2): 230-252.

Sayad, Abdelmalek (1991), *L'immigration ou les paradoxes de l'altérité* (Bruxelles: De Boeck Université).

Sossou, Marie-Antoinette, Carlton D. Craig, Heather Ogren and Michelle Schnak (2008), "A Qualitative Study of Resilience Factors of Bosnian Refugee Women Resettled in The Southern United States", *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 17 (4): 365-385.

Şenses, Nazlı (2020), "Gender, women and precarity: Examples from Turkey", Williams, Lucy, Emel Coşkun ve Selmin Kaşka (Der.), *Women, Migration and Asylum in Turkey* (Cham: Palgrave Macmillan): 49-67.

Toksöz, Gülay ve Çağla Ünlütürk Ulutaş (2012), "Is Migration Feminized?", *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities*, 5: 85-112.

TÜİK (2020), "İstatistiklerle Kadın 2020", Bülten Sayı 37221.

Uçar, Canan (2020), "Gaziantep Parça Başı Emek Piyasasının Suriyeli Kadınları: Emek, Zorunlu Göç ve Şiddet", Biehl, Keisten ve Didem Daniş (Der.). *Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye'de Göç Araştırmaları* (Su Gender ve GAR).

UN Women (2018), "Needs Assessment of Syrian Women and Girls Under Temporary Protection Status in Turkey", UN Women Turkey.

Ünlütürk-Ulutaş, Çağla ve Sezgi Akbaş (2020), "The Most Invisible of the Invisibles: Skilled Syrian Women in the Turkish Labor Market", Williams, Lucy,

Emel Coşkun and Selmin Kaşka (Der.), *Women, Migration and Asylum in Turkey* (Cham: Palgrave Macmillan): 193-212.

Wharton, Amy S. (2009), "The Sociology of Emotional Labor", *Annual Review of Sociology*, 35: 147-165.